

(שם, עמ' 14) שבעת שחרורו ממחנה 'ברגן בלזן', הגיע לשם קצין מטעם כוחות השחרור

האמריקאיים, ועבר בין היהודים כאשר הוא שואל כל אחד למשאלתו, ולסייע בעדו להגשימה. משהגיע לרבי גרשון, שאלו: מה רצונך לעתיד? – להקים ישיבה, השיב. היכן? – כאן.

מי ראש הישיבה? – אני. ומי יפוא תלמידי הישיבה? – אני, השיב רבי גרשון, והוא רכון על ספרו. ומה רוצה הינך עוד? ניסה הקצין לברר בעדינות; - שום דבר. הסיק הקצין כי נשתבשה דעתו של היושב לפניו, וציוה להניח לו ולא לטפל בו...

ב'דגל המוסר' (שם) מביא הרב שניאור, כי למעשה הראשון ש'רכש מסמרים בבית מרקחת', היה לא אחר מאשר התנא רבי עקיבא. שהרי כך איתא במדרש (מדרש הגדול שמות ד,ג), "אמרה לו אשתו לרבי עקיבא (= שהיה בן ארבעים ולא למד תורה), לך למד תורה. אמר לה, הלא ישחקו עלי שאני בן ארבעים שנה ואיני יודע כלום. אמרה לו בוא לעשות פלא, אמר לה ומה הוא? אמרה לו, הבא לי חמור שהוא ניזוק בחוליותיו (= חמור שעקב נזק בחוליותיו נוצרו מעין גומות ושקעים בגבו). הביא לה, זרקו על נזקו עפר, וזרעה עליו שחלים וצמח. הוציאו לשוק, יום ראשון ושחקו עליו, יום שני ושחקו עליו, יום שלישי ולא שחקו עליו. כך אמרה לו לך ולמד תורה, היום ישחקו עליך, למחר ישחקו, יום שלישי יאמרו מנהגו כן. מיד הלך הוא ובנו וישב לו אצל מלמד תינוקות". – מעשה זה, מסכם הרב שניאור, הלא מעמיד הוא בצל את רכישת המסמרים המדוברת, והוא הוא הבסיס לצמיחתו של התנא הקדוש. בקונטרס 'חסדי דוד' (עמ' 40) הנספח לספר 'דברי בינה ומוסר' להגה"צ רבי דוד בליאכר זצ"ל הי"ד, (תל אביב, תש"ל) מביא הרב אברהם רפפורט ממנהלי הכולל 'עטרת יוסף' בתל אביב –

לתורה העמוקה והרחבה העומדת מאחורי ה'מסמרים' לעומת ה'עניבה'. וכבר זעק על כך הרב שניאור (שם, עמ' 107, 'תקופת האמיצות') "כל המחזיק בדיעה שכל נובהרדוק היא רק 'רכישת מסמרים בבית מרקחת", הריהו כאותו שוטה המכריז בחוצות קריה שהינו פקח ובעל דעת מאין כמוהו, אך עליו אמר שלמה המלך (קהלת י,ג) "וגם בדרך שסכל הולך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא".

אגב, אפיזודה ברוח זו מסופרת על ר' יוזל עצמו, בספרו של הרב דב כץ ז"ל 'תנועת המוסר' (ח"ד, עמ' 264, מפי חתנו הג"ר אברהם יפה'ן זצ"ל). באחד הימים נודמן ה'סבא' במסיבה עם אישי המוסר

הגאון רבי גרשון ליבמן זצ"ל, ראש ומייסד ישיבת 'אור יוסף' בצרפת

הגדולים שבדור כמו הגרש"ז מקלם, הגר"י בלאזר ועוד, והיו יושבים ומחשבים חשבונו של עולם, ומדברים בחכמה ודעת ה'. בעוד הכל אפופים וחדורים במחשבה מעמיקה, הוגש לשולחן הלפתן, ור' יוזל החל ממצמץ בשפתיו וקורא בקול: "הו, כמה ערב לפתן זה, הרי זה ממש א מחיה!" דומה כי אין צורך לתאר את המחשבה שעברה בודאי בין המשתתפים הכבודים אודות האיש אשר יושב בינות להם ודבריהם, וראשו ועיניו בצלוחית הלפתן. לימים, יספר זאת ר' יוזל לחתנו הנ"ל, ויציין כי כה אמינית היתה קריאתו בשבח הלפתן, עד כי מסופק הוא אם אי מי מהנוכחים העלה על דעתו כי בכדי לשבר את גאותו עשה כן.

על תלמידו הגדול של הסבא, הגאון רבי גרשון ליבמן זצ"ל, מספר הרב שניאור

ניצחת, כאשר הוא מצטט את דברי התנא במסכת סופרים "טוב שבגויים רצון את מוחו". הרי, כי היהדות מטיפה לרצח כל מי שאינו נמנה על שורותיה, ומה לנו גרוע מזה. הס הושלך באולם, ונדמה היה לרגע, כי כל נאומו הבנוי של רבי הלל נפל וקרט לו אל מול הציטוט מהספרות היהודית גופא.

אלא שרבי הלל לא התבלבל, והשיבו על אתר: "אדרבה, כוונת המשנה היא כך: טוב שבגויים – הטוב והמשכיל שבגויים, רצון את מוחו- של היהודי. היינו, גם הגוי הנבון והמשכיל ביותר בדעת, משבא לדון על היהודי, הרי דעתו ברורה ונחרצת, כי יש לרצון את מוחו של היהודי", סיים, בשלחו רמז עבה לעומת הגוי 'המשכיל' העומד מולו.

הקטגור הנ"ל, שלא היה מוכן לתשובה כה מוחצת, מלמל תחת לשפמו מילות רוגזה וירד מהדוכן בבזיון, מה שהביא את צוות השופטים להכריז בעל כרחם על נצחון עמדת הסגור.

מאורע זה חיזק מאד את רוח היהודים אז, והביא לפרצי שמחה וגאווה. אלא שבנובהרדוק – כמו בנובהרדוק, חששו שמא גאווה תיזרק בו ברבי הלל עקב הצלחתו הכבירה, ושלוהו לקנות מסמרים בבית המרקחת המקומי... ובכך לנפץ את הילת המשכיל והחכם שנכרכה סביב רבי הלל, ולשרש כל זיק גאווה העלול לצוץ בראשו.

למותר לציין, כי מלבד השוני שבגירסא זו של המעשה – לפיו הנהלת הישיבה היא זו ששלחה את רבי הלל, ולא שהלך מעצמו ללקוט בזיונות – הרי שגירסא זו מעניקה משמעות רבה ועמוקה לסיפור, ואף מגדילה את ה'עוקץ' שבו, בבואנו לשער את המלומד שהשיב בתשובה חריפה והמם את יריבו, וזכה לתהילה אדירה – תר אחר מסמרים בבית מרקחת העירוני.

לגופו של ענין, יש להודות כי עצם השימוש באגדה הנ"ל לסמלה של נובהרדוק, יש בו מן הבורות והשטחיות, וכבר המשילו זאת למי שבבואו לסמל את רעותה של נובהרדוק ההפוכה ממנה – הלא היא שיטת סלבודקא – ינקוט כי ענינה היה הופעה חיצונית מרשימה, וקפידה על עניבת עניבה. הגם שתופעות אלו נכונות כסימפטום, ודאי שאין להשתמש בהם כסמל מרכזי, מבלי להזקק

מי ביקש מסמרים בבית המרקחת?

"נכנסים לבית המרקחת ומבקשים מסמרים" – באמצעות סיפור זה יש שיבקשו להגדיר 'על רגל אחת' את דרכה ומשנתה של תנועת נובהרדוק. האם סיפור זה התרחש במציאות? מי הוא רוכש המסמרים? והאם קיימים תקדימים לאורח חיים זה במקורות חז"ל? • אגדת המסמרים; מיתוס ושברו

מ. יעקובזון

הגאון רבי הלל ויטקינד זצ"ל, ראש ישיבת בית יוסף בתל אביב

היכוח החל בהרצאת טענות הקטגור, אשר הפליא ו'הוכיח' כי דרכה של היהדות מובילה לחיי בטלה, ניצול אנשי העמל והשחתת העולם. דבריו תובלו בשקרים גסים ונאצות כנגד כל דבר שבקדושה, והמסר ששלח היה ברור; היהודים ודתם מהווים איום ממשי על העולם, ויש להיפטר מהם.

לעומתו נעמד רבי הלל ויטקינד, ובמשך חמש שעות עמד על רגליו ונשא נאום נלהב, בו פרץ את טענותיו של הקטגור אחת לאחת, כאשר בין השאר נסמך הוא על מקצועו של ר' יוחנן הסנדלר, ר' יצחק נפחא ועוד. במסכת לוגית ארוכה, עשויה היטב, השכיל להאיר את אור התורה, ולהוכיח כי מביאה היא חיים לעולם.

עם תום דבריו, נפנה אליו הקטגור בשאלה

המוסר - ירושלים תשס"ד, נספח 'איש על דגלו' עמ' 14, 106, 107), ויש שייחסו אותה לתלמיד ה'סבא' ומייסד ישיבת 'אור יוסף' בצרפת, רבי גרשון ליבמן זצ"ל (שם). מברור שערכנו עולה, כי בסיס אמיתי ומהימן יש לאגדה, ומאחוריה עומד סיפור מרתק ומפעים. היה זה בימי השלטון הרוסי, כאשר אחד משגינות השלטון היה בעריכת 'משפטים מבווימים' לתורת ישראל. במשפט, היתה עומדת על דוכן הנאשמים תורת ישראל – ה'נאשמת' מסיבה כזו או אחרת, כאשר השלטונות מצידם מזמינים את כל מאן דבעי לבוא ו'לסנגר' על התורה הק'.

באחד מן הימים הופיעה מודעת ענק בעיתונות הרוסית על עריכת משפט שכזה, והכל מוזמנים לצפות בו, והרוצה לסנגר, יבוא ויסנגר. משפט זה חרה לשלומי אמוני ישראל, שחששו הן מעלבונה של תורה, והן מההשלכות האנטישמיות העשויות לצוץ בעקבות 'גזר הדין' הצפוי והמבוויים. אלא שאף אחד לא העיז לעמוד מול ה'קטגור' וצוות ה'שופטים' האנטישמים, מאחר ומפה לאוזן חלפה לה השמועה, כי הק.ג.ב. הרוסי מעוניין לבדוק ולתור אחר הכוחות הרבנים היהודיים העולים – אשר יבואו לסנגר, ו'לטפל' בהם כמסורת הק.ג.ב. ושיטותיו.

אלא שתלמיד נובהרדוק, הלל 'אמדורער' (מהעיר אמדור) ויטקינד, לימים ראש ישיבת בית יוסף בא"י – חרה הדבר ופגע בעומק נשמתו, והוא, על אף הסיכון, שינס מתננים בגבורה, והודיע כי הוא יעמוד כסנגור מול המקטרגים.

כמאפיין ומוטיב מרכזי לדמותה ומהותה של נובהרדוק, יודעים הכל לחזור ולשנן את אגדת ה'מסמרים ובית מרקחת'. לפיה, כחלק ממגמת ביטול האדם וכבודו, נוהגים היו בני ישיבת נובהרדוק לילך לבית המרקחת, מקום האמון על שיא ההיגיינה והניקיון, ובהגיע תורם מבקשים היו מהרוקח.. חפיסת מסמרים, וכך, 'מרויחים' ביותר מבטי תמיהה ולעג מהסובבים. [אגב, בספרו של הסופר הרב דוד זריצקי ז"ל 'למעלה מן השמש' מובאת אגדה זו, לצד רעותה המספרת על נובהרדוקאי הנכנס אף הוא לבית המרקחת ובחופזה וקול גדול זועק: מים, מים! משנפנים הסובבים להגיש מים ל'חולה', פונה הוא ומבקש את רשותם להתפלל מנחה בקרן זוית, לא לפני שהוא נוטל ידיים במים שהוגשו לו, וזוכה לקיתונות לעג ובזיון.

טיבה של אגדה זו ומקורה לוטה בערפל (ראה בספרו של הרב דוד שניאור, דגל

ספרו של הרב דוד זריצקי 'למעלה מן השמש'

תקופת האמיצות - "לא קם ולא זע"

סידור תקופת העבודה לפי לוח השנה - ישיבת אור יוסף, צרפת

כאמור בפנים, נובהרדוק עשתה לה כמגמה לבטל כל מימד של כבוד גשמי, ומגמה זו הביאתם לידי מעשים שיש בהם – לכתחילה – משום ביזיון האדם. כידוע, מחלקים היו בנובהרדוק את תקופת השנה לזמנים אשר הוקדשו לעבודה על מידה מסויימת; כך, עבדו בחנוכה על מי לה' אלי, (מר"ח כסלו עד י"ז בו – יום פטירת ה'סבא', עבדו על 'מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי'), בשבועות על לימוד התורה, באלול על תשובה וכו'.

הימים שבין ר"ח אדר לפורים, הוקדשו למגמה האמורה, ונקראו בשם 'תקופת האמיצות' או "לא קם ולא זע". בספרו, 'דגל המוסר' – בו נעזרנו רבות – מבאר הרב שניאור את ענין העבודה בתקופה זו דוקא, הנגזרת מהמסופר במגילת אסתר על מרדכי שלא קם ולא זע מפני המן העובר בשער המלך, בעוד כל עבדי המלך משתחווים לו ארצה.

בגמ' מסכת מגילה מבואר יותר מכך, שבכל פעם היה מרדכי מניף את רגלו לעבר המן, שם היה חקוק שטר עבודתו של המן למרדכי.

לו היה מרדכי נמנע מחשש ביזיון והיה נוהג במכובדות, בודאי היה כורע אף הוא להמן אפיים ארצה, שהרי דינא דמלכותא דינא, ואם רוממו המלך מעל השרים – הרי שיש לנהוג בכבודו. יתירה מזו, לו היה נוהג כך, לא היה המן קוצף עליו ומביא את דיבת היהודים רעה, וסכנת הגזירה לא היתה מרחפת מעל ראשם. אך מרדכי, "לא קם ולא זע".

ואכן, בתקופות אלו, נוהגים היו בני הישיבה ליזום פעולות 'אמיצות' – נועזות במידה כזו או אחרת, ולקיים בעצמם את הנפסק בשולחן ערוך "ואל יתבייש מפני המלעיגים עליו".

מובאה נוספת המשמשת המחשה קולעת לסגנונה וארחותיה הייחודיות של נובהרדוק, וכך איתא בגמ' חולין (ק', א): "בסורא לא אכלי כחלי בפומבדיתא אכלי כחלי. רמי בר תמרי דהוא רמי בר דיקולי מפומבדיתא איקלע לסורא במעלי יומא דכפורי, אפקינהו כולי עלמא לכחלינהו שדינהו, אזל איהו נקטינהו אכלינהו. אייתוהו לקמיה דרב חסדא, אמר ליה אמאי תעביד הכי? אמר ליה מאתרא דרב יהודה אנא דאכיל. אמר ליה, ולית לך נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום שהלך לשם? אמר ליה חוץ לתחום אכלתינהו. ובמה טויתנהו. אמר ליה בפורצני. ודלמא מיין נסך הויא? אמר ליה לאחר שנים עשר חדש הוה. ודלמא דגול הוה? אמר ליה יאוש בעלים הוה, דקדחו בהו חילפי. חזייה דלא הוה מנח תפילין, אמר ליה מאי טעמא לא מנחת תפילין? אמר ליה חולי מעיין הוה, ואמר רב יהודה חולי מעיין פטור מן התפילין. חזייה דלא הוה קא רמי חוטי, אמר ליה מאי טעמא לית לך חוטי? אמר ליה טלית שאולה היא, ואמר רב יהודה טלית שאולה כל שלשים יום פטורה מן הציצית.. אמר ליה חזינא לך דחריפת טובא! אמר ליה, אי הוית באתריה דרב יהודה אחוינא לך חורפאי".

נתבונן, כותב הרב רפפורט, לכל הדעות, התנהגותו של רמי בר תמרי היתה מתמיהה ומעוררת ספיקות והרהורים לגביו; אכילת כחל בניגוד למנהג המקום – תוך שימוש ביין מפקפק; אי הנחת תפילין ולבישת ציצית. – מדוע, באמת, ראה התלמיד לנכון לאכול דוקא את הכחל בעריו? כ? כלום לא עדיף היה לדפוק על דלתי בני ישראל, שודאי בערבו של יום כיפור היו ששים לזכות במצות הכנסת אורחים? אין זאת, אלא כי קיים בעצמו 'שונא מתנות יחיה', ונשמר בכל מאודו מלהנות מממון הזולת. כונתו ודרכיו, איפוא, היו לשם שמים. משכך, לא ראה הוא לנכון להתחשב במוסכמות (הלכתיות!) מקומיות, ונהג ע"פ דרכו, תוך שכמובן הוא נזהר שלא לעבור על דין והלכה, (שהרי לכך טרח ואכלו חוץ לתחום וכד').

רב חסדא, שמלכתחילה ראה בו פורץ גדר, לא זו בלבד שחזר בו מהנחתו זו, אלא שאף שבחו אודות חריפותו. רמי בר תמרי, מצידו, ראה לנכון לחשוף את סוד ההנהגתו: "אי הוית באתריה דרב יהודה אחוינא לך חורפאי". לאמור; זו שנינו בבית מדרשנו, אצל רב יהודה בפומבדיתא. ביקורת הנמתחת על הנהגתנו נובעת מחוסר הידיעה לתורתו ומשנתו של רב יהודה בפומבדיתא.

ומכאן ההשוואה המתבקשת לדרכה של נובהרדוק; במקום הצורך לשם ה' ותורתו, יש וראוי לנהוג גם באופן אשר לכאורה מתמיה, מעורר פקפוק ולא מקובל. זאת, כאמור, כל עוד המניעים טהורים, ואינם סותרים אף דין והלכה. זהו סודו של 'אתריה דרבי יוסף יוזל' בנובהרדוק'.